

Történelem vagy mikrotörténet? Új kutatások Szent Márton földjéről

Tóth Ferenc, *Souvenir français, Magyarok és franciák Szent Márton földjén, Tanulmányok*, Szombathely, Magyar Nyugat Könyvkiadó, 2022. 204 p.

A Szent Márton személyisége és a vasi helytörténet jelentős eseményei (szentgotthárdi csata) és egyéniségei (François de Tott, Batthyány Tódor) köré csoportosuló tanulmányainak újabb kötetbe rendezésével Tóth Ferencnek feltehetően kettős célja volt: egyrészt összegyűjteni több mint három évtizedes kutatásainak ezirányú eredményeit, másrészt további kutatásokat ösztönözni. Az öt település – Kőszeg, Szentgotthárd, Szombathely, Vasvár és Ják – köré rendeződő vizsgálatok megmutatják, hogyan érhetők tetten a jelentős francia–magyar kapcsolatok a helytörténetben. A koraközépkortól a 19. század utolsó negyedéig követi a szent történelmi szerepét és a régió hatását társadalmi szempontból: uralkodók, hadvezérek és katonáik, uralkodói kísérők, a klérus és az arisztokrácia életében. A tizenegy fejezet közül csak kettőnek főszereplője Szent Márton, a többiben Vas vármegye történetének fontos fejezeteiből kap ízelítőt az olvasó, például az 1664-es év hadi eseményeiből és a 18. század második felének tudomány-, egyház- és művelődéstörténeti folyamataiból.

A Szentgotthárdon született, általános és középiskolai tanulmányait Jákon és Szombathelyen, egyetemi, doktori és posztdoktori stúdiumait Szegeden és különböző franciaországi egyetemeken végzett szerző helytörténeti érdeklődése folyamatosan meghatározza történelmi témaválasztásait: a szülőföldje minél alaposabb kutatásának igénye és ismertségének széleskörű kiterjesztése inspirálja munkásságát. A kötetbe gyűjtött tizenegy tanulmány korábban folyóiratokban és tanulmánykötetekben jelent meg 1998 óta, olvashattuk őket például a *Vasi Szemlében*, a *Kőszegi Lapokban*, az *Irodalomtörténeti Közleményekben*, Tóth 2000-ben kiadott *Vasiak és franciák a történelemben* című tanulmánykötetében és a Zágorhidi Czigány Balázssal közösen szerkesztett és 2016-ban megjelent *Via Sancti Martini: Szent Márton útjai térben és időben* című konferenciakötetben.

Jean Bérenger, a párizsi Sorbonne Egyetem emeritus professzora méltató előszavában felidézi a szerzővel, egykori diákjával kapcsolatos emlékeit az 1990-es évek elejétől, akinek kutatói és tudományszervezői munkásságát egyaránt élénk figyelemmel követte és segítette az elmúlt évtizedekben. Tóth Ferenc bevezetőjéből megismerjük tudományos családfáját a Szegedi Tudományegyetem tanáraitól párizsi, londoni, Tours-i és Nantes-i egyetemi és kutatóintézeteken át a budapesti Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetéig. A bevezetőből megtudjuk azt is, hogy a könyv létrejöttét a számos támogató mellett főként a kritikus, irodalomtörténész, szerkesztő, könyvkiadó Gyurác Ferenc szorgalmazta. A

szerző egykori szegedi tanára, a néhány hónapja elhunyt Penke Olga emlékének ajánlotta könyvét.

Az első fejezet (*Sabaria Patria Sancti Martini: A szombathelyi Szent Márton-kultusz a kora újkori és újkori utazók szemével*) középpontjában a római kori Savaria szülötteként Európa számos vidékét bejárt és a franciaországi Tours-ban remeteséget alapított Szent Márton vas megyei emléke és kultusza áll. Az ezerhétszáz éven átívelő születéshagyomány koraközépkori, középkori és kora újkori említéseinek számbavétele számos forrásműfajra kiterjed az uralkodói oklevelektől, a katonáskodó vagy diplomáciai feladatokat ellátó nemesek feljegyzésein át, a tudós egyháziak, emigráns értelmiségiek és egyszerű zarándokok úti levelezéséig vagy útleírásáig. A források közül fontos kiemelni Charles Le Maistre 1664–1665-ös útleírását, valamint két angol Grand Tours-utazó, Richard Pococke és Jeremiah Milles 1736–37-es levelezését, amelyek a közelmúltbeli kiadásuk révén váltak kutathatóvá.

A második fejezet (*Villard de Honnecourt és a jáki templom*) némileg kakukktojás abból a szempontból, hogy a szerző egy másik tudomány, a művészettörténet területére merészkedik. Az észak-francia érett gótikus székesegyházak (Reims, Auxerre, Chartres, Laon, Cambrai) részleteit rajzain megörökítő pikárdiai Villard de Honnecourt pontos foglalkozása nem ismert (a legújabb elképzelés szerint az építészet iránt érdeklődő klerikus), viszont a Francia Nemzeti Könyvtárban őrzött rajzgyűjteményének három latin feljegyzése bizonyítja, hogy járt a Magyar Királyságban az 1220-as vagy az 1230-as években, nagy valószínűséggel királyi kíséret tagjaként. és megörökítette egy magyarországi jait. Az elmúlt ötven évben a magyar középkorász művészettörténészek közül hárman foglalkoztak behatóan Villard de Honnecourt közép-európai látogatásával: Gerevich László (*Villard de Honnecourt Magyarországon*, 1971) a pilisi ciszterci apátsági templom padlólapjain és királynéi síremlék töredékein (II. András), Takács Imre (*Villard de Honnecourt utazása a művészettörténetben*, 1994; *Villard de Honnecourt: Újabb szempontok a kutatásban különös tekintettel a magyar művészettörténet-íráásra*, 2000; *A francia gótika recepciója Magyarországon II. András korában*, 2018) a pannonhalmi bencés apátságnak a kerengőt a templommal összekötő Porta Speciosáján (1220-as évek), Rostás Tibor („Magyarország földjére küldtek”: *Villard de Honnecourt és az érett gótika megjelenése Közép-Európában – A klosterneuburgi Capella Speciosa és Pannonhalma francia kapcsolatai*, 2014) a klosterneuburgi Capella Speciosában (1222, VI. Lipót herceg) azonosított részleteket az észak-francia utazó vázlatkönyvének rajzaival. Tóth Gerevichre hivatkozva veti fel újra a jáki templom és Villard de Honnecourt esetleges kapcsolata újragondolásának feladatát az északi fal állatfiguráira hivatkozva. A bizonyításhoz szükséges képanyag (a rajzok és a faragványok egymás melletti közlése) hiányzik a Vasi Szemlében

megjelent első (2004-es) közlésben ugyanúgy, mint a Csernus Sándor 65. születésnapjára 2015-ben kiadott Festschriftben és a jelen kötetben. Ha látnánk is stilisztikai és / vagy motívikus párhuzamokat a jáki faragványok és a rajzfűzet alakjai között, az nem feltétlenül azt bizonyítaná, hogy Villard de Honnecourt járt volna Jákon és rajzain megörökített volna ott látott részleteket, hanem azt, hogy olyan mestercsoport dolgozott a jáki templomon, ami jól ismerte a királyi építkezésekről az érett gótika formavilágát.

A harmadik tanulmányban („...mutassuk meg, hogy méltóak vagyunk a francia névre...” *Franciák az 1664-es nyugat-magyarországi hadjáratban*) a szerző az 1664-es törökellenes küzdelmek egyik kiemelkedő eseményének, az augusztus 1-i szentgotthárdi csatának a francia vonatkozásait mutatja be. A párizsi Bibliothèque de l’Arsenal-ban és a Service Historique de la Défense-ban megtalált újabb források tükrében óráról órára követi a csapatmozgásokat. A harmadik fejezethez szorosan kapcsolódik a negyedik (*Kőszeg francia szemmel 1664-ben*), amely bemutatja a francia önkéntes sereg egyik tagja, a szentgotthárdi csatában részt vett Brissac herceg kíséretében Magyarországon járt Charles Le Maistre apát leírását a csatából Kőszeg felé tartó csapatrész útjáról, Kőszeg városáról és a Bécsig tartó útszakaszról. A British Library-ben őrzött kézirat 2003-ban jelent meg először nyomtatásban. Az apát kedvező képet rajzolt a kőszegi vendéglátást megszervező Vitnyédy Istvánról és a két hónap múlva meghalt Zrínyi Miklósról.

A kötet következő hat fejezete a szerző legkedvesebb kutatási területének, a 18. századi vas megyei magyar–francia kapcsolatok történetének kevésbé ismert területeit mutatja be. A *Vasiak a francia királyi hadseregben a 18. században* című fejezet a francia hadilevéltárban megmaradt jegyzékei nyomán bemutatja néhány jeles magyar katona karriertörténetét, aki hosszabb ideig szolgált a francia királyi hadsereg huszárezredében, és letelepedett Franciaországban. A listák a neveken kívül nem sok támpontot nyújtanak a Ráttky-, a Bercsényi- és az Esterhazy-huszárezredben szolgált vasi származású tisztek és közlegények életéhez: megtudjuk mikor és hol születtek, mekkora a testmagasságuk, milyen színű a hajuk, mikor léptek az ezredbe és esetleg, hogy mi volt a becenevük. A szerző eddigi munkássága során a legtöbbet névrokona, a magyar származású francia diplomata, François de Tott (1733–1793) élettörténetével és munkásságával foglalkozott, akiről 2002 óta folyamatosan publikál, jelen kötetben *Egy tarcsafürdői emlék* címmel. A könyv egyik fejezete gróf Batthyány Tódorról és ár ellen haladó hajóiról szól (*Ecsetvonások egy nemzeti érzelmű kozmopolita arcképéhez. Adalékok a hajóépítő gróf Batthyány Tódor életrajzához*), amely tervezésében talán Tóth báró is részt vett, amikor Batthyány vendégül látta a francia forradalom idején Magyarországra menekült diplomatát.

Mikes Kelemen *Törökországi leveleinek* első (1794-es) szombathelyi kiadásának körülményeivel kapcsolatos gondolatait (*Mikes, a „hidember”*. *Adalékok a Törökországi levelek történetéhez és forrásaihoz*), egy másik könyvészeti témájú tanulmány követi (*Egy szombathelyi janzenista kiadvány keletkezésének történetéhez*). A francia janzenizmus késői lokális hatását mutatja be Antoine Malvin de Montazet lyoni érsek 1776-os, magyarra *Pásztori oktatás* címmel Alaxay József Tamás mileji plébános által lefordított műve 1790-es szombathelyi kiadásán keresztül. A janzenizmussal rokonszenvező francia teológus hitetlenségről és az istentisztelet alapjairól szóló munkája sok szempontból érdekes. Egyrészt egy 18. századi janzenista mű magyar nyelvű fordításáról van szó, másrészt e mű megjelenésének körülményeit vizsgálva a szerző árnyaltabb képet adhat Szombathely 18. század végi szellemi és vallási életéről. Alaxay fordításának előszavában azt írja, hogy az eredeti francia szöveg mellett annak két német fordítását is használta a magyar adaptációhoz. Tóthnak sikerült azonosítania az egyik német fordítást, amelyet Mária-Terézia megbízásából a bécsi janzenista, Marx Anton Wittola készített, és 1780-ban Bécsben jelent meg. A másik német fordítás egy évvel korábban Lipcsében jelent meg: *Des Herrn Erzischofs zu Lyon Pastorschreiben über die quellen des Unglaubens und die Gründe der Religion*, 1779, übersetz von. C. A. E. B. Leipzig, Christ. Gottlob Hilscher (példányok pl. Universitätsbibliothek der LMU München, Diözese St. Pölten).

A raguzai herceg Szombathelyen című fejezet Napóleon egyik kedvelt tábornoka, Marmont marsall életének magyarországi vonatkozásaival, és főként Szombathely leírásával foglalkozik. Az útleírásnak volt korabeli fogadtatása: Széchenyi István élesen kritizálta Marmont marsallt, mert az fölösleges angol hóbortnak tekintette a lóversenyt. Marmont útleírása korábban is ismert volt a kutatók előtt, például Köpeczi Béla *Francia utazók a magyar reformkor „közszelleméről”* című tanulmányában foglalkozott vele. Tóth tanulmányának újdonsága, hogy mélyebben megvilágítja Marmont magyar főúri kapcsolatait egészen a hálózobatitkokig és utazásának nem feltétlen ártatlan, érdeklődő, hanem inkább kémkedő céljait.

Az *Egy Szent Márton-zarándoklat emléke* című utolsó fejezet a 19. század utolsó negyedébe kalauzolja az olvasót, s Cyprien Polydore périgueux-i plébános Pannonhalmát és Szombathelyt is útba ejtő 1880-as temploma újjáépítésére adománygyűjtő utazását mutatja be 1888-ban kiadott könyve alapján. A szerző két évtizeden keresztül sorra látogatott számos európai, észak-amerikai és közel-keleti várost, hogy az 1871-ben leégett périgueux-i Szent Márton templom újjáépítésére adományokat gyűjtsön. Magyarországon háromszor járt: első útján Esztergomot, Kalocsát és Fótot ejtette útba, másodsor Győr, Pannonhalma, Székesfehérvár és Veszprém érintésével érkezett Szombathelyre, harmadik útján ismét Esztergom és Kalocsa volt a fő úticél.

A plébános találkozott Simor János esztergomi érsekkel és Szabó Imre szombathelyi püspökkel, s pozitív képe alakult ki Magyarországról, bőséges adományokkal tért haza. A 450 oldalas könyv negyedik, 85 oldalas fejezete szól a magyarországi látogatásokról, Polydore ebből három oldalt szentelt Szombathelynek. A püspöki palotában töltött napon kívül megemlékezik a város domonkos, ferences és premontrei szerzetesközösségeiről is.

A könyv elsődleges célközönsége nagyon széles a Vas megye történelme iránt érdeklődő nagyközönségtől a történészekig. Az olvasmányos stílusban megírt tanulmányok hatékonyan segítik a befogadást. A központi témát a tágabb történelmi kontextust bemutató, európai összefüggésekben értelmező forrásközlések és -elemzések gyarapítják ismereteinket a régió történelméről. Tóth Ferenc munkásságának óriási hozadéka, hogy olyan eseményeket, személyiségeket és elő a feledés homályából, akik nemcsak a vas megyei helytörténet iránt érdeklődőknek lehetnek ismerősek. A szerző eredményeit számos kutató gondolta tovább az elmúlt években, ahogy ezt a műveire tett számos eddigi hivatkozás is bizonyítja.

Tüskés Anna